

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Попович І.С.

доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту

Херсонського державного університету

м. Херсон, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНИХ ОЧІКУВАНЬ

Дослідження психологічного змісту соціальних очікувань продовжує наукові пошуки автора і є спробою виокремлення деяких психологічних детермінант цього соціально-психологічного утворення особистості [3].

Соціальні очікування є базовою категорією наших наукових пошуків. Вони є достатньо складним соціально-психологічним явищем з багатим психологічним змістом, що потребує скрупульозного дослідження. Наші попередні наукові пошуки були спрямовані на дослідження наукової категорії «соціально-психологічні очікування». Ми здійснили низку наукових пошуків пов'язаних з цією категорією, дослідили вплив соціально-психологічних очікувань на ефективність міжособистісної взаємодії, особливості людських взаємин, виокремили складові та рівні сформованості соціально-психологічних очікувань. Спробуємо розмежувати наукові категорії «соціальні очікування» і «соціально-психологічні очікування». Соціально-психологічні очікування – це суб'єктивні орієнтації будь-якого учасника міжособистісної взаємодії, які детерміновані рівнем розвитку людини, її індивідуально-психологічними особливостями. Зокрема такими складовими самосвідомості: самооцінка, рівень домагань, рефлексія; та складнішими інтегрованими формами самосвідомості: образ «Я» та Я-концепція. Всі перелічені складові (їх також відносимо до чинників соціально-психологічних очікувань) складають так звану сферу «Я» особистості. Вони покликані мати визначальний вплив на вчинки та діяльність особистості. Це поєднання впливає на індивідуально-психологічну сутність особистості, створюючи цим самим своєрідний «тиск «Я»». Спираючись на праці відомих вчених: М.Боришевського [1], І.Кона [2], С.Тищенко [4], Т.Шибутані [5], соціально-психологічні очікування ми розглядали як складову

самосвідомості особистості. Це спонукало детально дослідити взаємозв'язок соціально-психологічних очікувань із самооцінкою та рівнем домагань особистості, що знайшло відображення у наших наукових здобутках [3]. Меншою мірою в соціально-психологічних очікуваннях відображена сфера «не-Я», яка розглядалася нами через коефіцієнт очікувань та самоочікувані вибори. Вивчаючи соціальні очікування, акцентуємо увагу на соціальних чинниках і ведемо мову про «тиск соціуму». Під тиском соціуму ми розуміємо поєднання низки соціальних чинників, які детермінують соціальні очікування особистості. Вивчення та дослідження тільки коефіцієнта очікувань та самоочікуваних виборів, як соціальних чинників досліджуваного явища, недостатньо розкриває соціальну складову цього утворення. Це спонукало нас перейти до наукової категорії «соціальні очікування», яка є інтегральним соціально-психологічним утворенням, де на наш погляд перетинаються, сплітаються та набувають якісно нового соціально-психологічного змісту величезна кількість впливів, чинників сфери «Я» та «не-Я» особистості. Соціальні очікування утворюються, з одного боку – в результаті впливу соціального середовища, під «тиском соціуму», а з іншого – під впливом індивідуально-психологічної сутності особистості, під «тиском «Я». Вони є базовим компонентом системи регуляції соціальної поведінки, взаємодії у групах, спільнотах, соціумі. Соціальні очікування є вимогами, що пред'являються одним соціальним суб'єктом – індивідом, групою, спільнотою, іншому соціальному суб'єкту поведінки, і навпаки.

Наукові джерела містять низку досліджень про соціальні очікування. Однак, на наш погляд, психологічний зміст соціальних очікувань потребує більшої уваги. Проблема соціальних очікувань настільки глибока і різноманітна, що в низці психологічних досліджень особистості, самосвідомості, малої групи, спілкування, міжособистісної взаємодії, адаптації науковці лише торкалися цієї проблеми, вивчали тільки окремі її аспекти, описували деякі особливості психологічного змісту. Фундаментальних наукових досліджень соціальних очікувань ми не зустрічали. Самі соціальні очікування навіують певною таємничістю та містичністю. З соціальними

очікуваннями людина повсякчасно зв'язана, оскільки їй завжди хотілося зазирнути в майбутнє, передбачити, спрогнозувати перебіг подій. Кожна людина на щось сподівається, надіється, чогось очікує, чекає. Соціальними очікуваннями, сподіваннями, надіями наповнена кожна мить людських взаємин, стосунків, конфліктів та людського буття загалом. Попри це все виокремлення психологічного аспекту набуває особливої значущості.

З огляду на висвітлені міркування, очевидно є **теоретична і практична актуальність** запропонованої теми дослідження.

Мета роботи полягає у висвітленні психологічного аспекту соціальних очікувань особистості.

Дослідження психологічного змісту соціальних очікувань базується на низці вихідних положень. Зазначимо деякі з них:

- соціальні очікування є соціально-психологічним утворенням, яке детерміноване структурно-змістовою цілісністю «Я»;
- структурно-змістова цілісність «Я» забезпечує функціонування соціальних очікувань особистості;
- структурно-змістова цілісність «Я» не може існувати за межами соціального середовища, поза соціально-психологічною реальністю, поза таким соціальним утворенням, як «не-Я»;
- сфера «Я» та сфера «не-Я» особистості знаходяться у взаємозумовленій органічній єдності, яка визначальним чином впливає на сутність та змістові параметри соціальних очікувань;
- соціальні очікування – це базовий компонент системи регуляції поведінки особистості, який поєднує інформацію про самого себе, як суб'єкта поведінки, сукупність апробованих знань про патерни взаємодії, транзакції, а також уявлення про те, як його сприймає, оцінює, розуміє інший суб'єкт поведінки, а він відповідно сприймає, оцінює та розуміє його;
- соціальні очікування супроводжуються неймовірно великим емоційно-ціннісним навантаженням, оцінкою та самооцінкою суб'єктом

якостей, дій, вчинків, суб'єктів поведінки та формуванням на цій основі певного ставлення як до суб'єктів поведінки, так і до самого себе. Це емоційно-ціннісне навантаження умовно називаємо «тиском «Я», яке сформувалося під «тиском соціуму»;

- соціальні очікування є продуктом соціально-психологічної реальності, і в той же час виступають передумовою її зміни, оскільки утворюють систему співставлень, стандарт порівняння, соціальну норму, ідеал;

- суб'єкт поведінки орієнтується не тільки і не стільки на дії іншого чи інших суб'єктів поведінки, а на їх очікування певної поведінки з його боку.

Далеко неповний перелік вихідних положень дозволяє стверджувати, що досліджуване соціально-психологічне явище для психологічної науки має **неабияке значення як в теоретичному, так і в практичному аспектах.**

Психологічний аспект соціальних очікувань вимагає подивитися на це соціально-психологічне утворення у контексті Я-концепції особистості. Як зазначалося вище, соціальні очікування є соціально-психологічним утворенням, яке детерміноване структурно-змістовою цілісністю «Я», а структурно-змістова цілісність «Я» забезпечує функціонування соціальних очікувань особистості. У контексті Я-концепції це єдність трьох складових:

- когнітивної – сукупність знань суб'єкта про самого себе, а також уявлення про те, як його сприймають, оцінюють, розуміють інші суб'єкти взаємодії;
- емоційно-ціннісної – оцінка та самооцінка суб'єктом якостей, дій, вчинків та формування на цій основі певного ставлення як до інших суб'єктів взаємодії, так і до самого себе;
- регулятивної або поведінкової, іноді про неї говорять «конативна» – здатність суб'єкта регулювати свою діяльність і поведінку, узгоджувати очікування інших з власними думками, бажаннями, діями, враховувати їх ймовірні реакції, і навпаки.

Зазначимо, що Я-концепція є тим базовим інтегральним утворенням самосвідомості особистості, яке поєднує «Я» та «не-Я» особистості. Власне через соціальні очікування, перманентну апробацію своїх рис, дій і вчинків суб'єкт постійно формує свій погляд на світ, формує світогляд, картину свого «Я» і, звісно ж, Я-концепцію. Я-концепція виступає своєрідним акумулюючим засобом цих апробацій і джерелом соціальних очікувань особистості водночас. Вона володіє високою асиміляційною здатністю і, якщо підлягає психокорекційній роботі, то незначній, впродовж тривалого проміжку часу.

Аналіз результатів дослідження дає підстави зробити такий **висновок**: психологічний зміст соціальних очікувань особистості необхідно досліджувати у контексті Я-концепції, яка власне і поєднує сферу «Я» та «не-Я» особистості. Особливу увагу у **подальших наукових пошуках** плануємо приділити ролі соціальних очікувань у формуванні світогляду особистості.

Література:

1. Боришевський М.Й. Національна самосвідомість у громадянському становленні особистості / М.Й. Боришевський. – К.: СКО «Беркут», 2000. – 63с. – Бібліогр.: с.62–63.
2. Кон И.С. Открытие «Я» : над чем работают, о чём спорят философы / И.С.Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 367с.
3. Попович І.С. Соціально-психологічні очікування в людських взаєминах : [Монографія] / І.С. Попович. – Херсон: ВАТ ХМД, 2009. – 240с.: іл., табл.. – Бібліогр.: с.216–228.
4. Тищенко С.П. Особистісні сподівання як форма прояву самосвідомості // Психологія: Респ. наук.-метод. зб. – К.: Рад. школа, 1976. – В.15. – С.108–115.
5. Шибутани Т. Социальная психология / [пер. с англ. В.Б.Ольшанского]. – Ростов н/Д: «Феникс», 2002. – 544с.